

Ewa Mossakowska

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

LUDNOŚĆ WIEJSKA NA RYNKU PRACY

1. Wstęp

Głównymi kategoriami na rynku pracy są: popyt na pracę, podaż pracy oraz poziom płac. Analiza rynku pracy skupia się przede wszystkim na badaniu czynników wpływających na wymienione kategorie. Popyt na pracę zależy głównie od wydajności pracy, stawki płacy, popytu na dobra i usługi, będące wynikiem danej pracy, od polityki państwa na rynku pracy oraz, a może przede wszystkim, od sytuacji makroekonomicznej.

Na podaż pracy wpływają w dużym stopniu czynniki demograficzne, poziom płac, a także polityka państwa oraz dostępność i wysokość pozapłacowych źródeł dochodu.

Celem opracowania jest przedstawienie czynników wpływających na podaż pracy ludności wiejskiej w porównaniu z ludnością miejską oraz określenie poziomu nierównowagi na rynku pracy na terenach wiejskich. Przedstawienie rozmiarów, jakości i mobilności zasobów pracy na wsi może pomóc odpowiedzieć na pytanie, na ile praca poza rolnictwem może być konkurencyjnym źródłem dochodu ludności wiejskiej.

W artykule wykorzystano głównie wyniki badania aktywności ekonomicznej ludności (BAEL), dotyczące lat 2003-2005, oraz wyniki analizy lokalnego rynku pracy w Łomży i powiecie łomżyńskim, przeprowadzonej w ramach projektu Centrum Analiz Społeczno-Ekonomicznych w latach 2002-2003 [Golinowska 2003].

2. Aktywność ekonomiczna ludności wiejskiej

W roku 2004 na terenach wiejskich mieszkało 14,7 mln osób, co stanowiło 38,5% ludności Polski. W ujęciu absolutnym liczba ludności wiejskiej od 2000 r. zwiększyła się o 120 tys. osób¹.

¹ Wzrost ten wynikał z, co prawda niewielkiego, ale dodatniego, przyrostu naturalnego (0,3 promila w 2004 r.) oraz dodatniego salda migracji wewnętrznych z miasta na wieś (40 tys. osób w 2004 r.) [Rocznik Statystyczny Rolnictwa... 2005].

Pod względem struktury wiekowej 24,5% ogółu ludności wiejskiej było w wieku przedprodukcyjnym (27,6% w 2000 r.), 60,0% w wieku produkcyjnym (56,8% w 2000 r.) i 15,5% w poprodukcyjnym (15,6% w 2000 r.). Widać więc, że zmniejszający się również na wsi przyrost naturalny powoduje przesuwanie się roczników wcześniejszego wyżu demograficznego do grupy osób w wieku produkcyjnym. Ludność wiejska odznaczała się wyższym niż w mieście udziałem osób w wieku przedprodukcyjnym, natomiast niższym produkcyjnym (w miastach w 2004 r. odpowiednio 19,1 i 65,7%). Udział osób w wieku poprodukcyjnym był w obu zbiorowościach porównywalny.

W analizach rynku pracy ludność w wieku produkcyjnym dzieli się na trzy podstawowe grupy: pracujących, bezrobotnych i biernych zawodowo². Dwie pierwsze zbiorowości tworzą ludność aktywną zawodowo. Zmiany aktywności ekonomicznej ludności Polski w latach 2000 i 2004 przedstawiono w tab. 1.

Tabela 1. Aktywność ekonomiczna ludności w wieku produkcyjnym w Polsce w latach 2000 i 2004

Wyszczególnienie	2000				2004			
	ogółem	pracujący	bezrobotni	bierni zawodowo	ogółem	pracujący	bezrobotni	bierni zawodowo
	w tysiącach							
Obszary miejskie	15 445	8 809	1 805	4 831	15 641	8 442	2 021	5 178
Obszary wiejskie	8 649	5 308	937	2 404	8 936	5 224	1 060	2 652
	w odsetkach							
Obszary wiejskie	100,0	57,0	11,7	31,3	100,0	54,0	12,9	33,1
Obszary miejskie	100,0	61,4	10,8	27,8	100,0	58,5	11,9	29,7

Źródło: obliczenia własne na podstawie [Aktywność ekonomiczna... 2005].

W roku 2004 ludność czynna zawodowo na terenach wiejskich liczyła 6,3 mln osób. W tej grupie ponad 83% stanowiły osoby pracujące. W latach 2000-2004 realne zasoby pracy na terenach wiejskich właściwie się nie zmieniły (w mieście również), zwiększyła się natomiast o 10% liczba ludności biernej zawodowo w wieku produkcyjnym. W roku 2004 prawie 30% ludności w wieku produkcyjnym na terenach wiejskich była bierna zawodowo (w miastach 33%). Przyczyny bierności zawodowej to głównie: nauka, choroba i niesprawność, obowiązki rodzinne, emerytura czy zniechęcenie bezskutecznością poszukiwania pracy. Badania przeprowadzone wśród ludności wiejskiej w wieku 15-64 lata w Łomży i powiecie

² GUS dzieli ludność w wieku 15 lat i więcej na aktywną i bierną zawodowo. W opracowaniu wyodrębniono grupę ludności w wieku produkcyjnym, tzn. 18-65 lat.

łomżyńskim wykazały, że udział nieaktywnych zawodowo wśród badanej ludności wynosi 26%, 42% tej zbiorowości to wcześniejsi emeryci i renciści, natomiast 38% to uczniowie i studenci [Golinowska 2003].

W analizie rynku pracy pomocne są też wskaźniki aktywności zawodowej i zatrudnienia. Można je liczyć odpowiednio jako procentowy udział osób aktywnych zawodowo lub zatrudnionych w grupie ludności w wieku produkcyjnym³. Aktywność zawodowa na terenach wiejskich była wyższa niż w mieście, a współczynnik aktywności w 2004 r. wynosił 70,3% (w mieście 67,0%) i nieznacznie obniżył się w stosunku do 2000 r. (zarówno na wsi, jak i w mieście). W badanym okresie zmniejszyły się też wskaźniki zatrudnienia. W roku 2004 wskaźnik zatrudnienia na terenach wiejskich wynosił 58,5%, a w miastach 53,9% [*Aktywność ekonomiczna...* 2005]. Malejące wskaźniki zatrudnienia wynikają głównie ze wzrostu liczby bezrobotnych oraz biernych zawodowo.

Spadek aktywności ekonomicznej występuje głównie wśród osób do 24 lat i w starszych grupach wiekowych. U osób młodych wynika on przede wszystkim z faktu podejmowania dalszej nauki, osoby starsze zaś stają się bierne przede wszystkim z powodu wcześniejszej emerytury, choroby lub niepełnosprawności. Duży wzrost biernych zawodowo w starszych grupach wiekowych był też efektem prowadzonej polityki dezaktywizacyjnej, która ułatwiała przechodzenie na wcześniejsze emerytury i renty lub korzystanie z zasiłków i świadczeń przedemerytalnych. W wyniku m.in. takiej polityki przeciętny wiek wycofania się z zasobów siły roboczej w 2003 r. wynosił w Polsce 56 lat.

W porównaniu do krajów UE-15 wskaźnik zatrudnienia w Polsce jest o 13 p.p. niższy. Jest także niższy o 9 p.p. w stosunku do pozostałych „nowych” krajów członkowskich.

Przyczyną niskiej oficjalnej aktywności zawodowej było też występowanie tzw. pracy nierejestrowanej. W roku 2004 co drugie gospodarstwo domowe zatrudniające nielegalnie pracowników znajdowało się na wsi (505 tys.). Oznacza to, że znacznie częściej nielegalnie zatrudniają pracowników gospodarstwa domowe na wsi niż w miastach, ponieważ ogólna liczba gospodarstw domowych w miastach dwukrotnie przekracza liczbę wiejskich gospodarstw domowych [*Praca nierejestrowana...* 2005]. Głównymi przyczynami podejmowania pracy w „szarej strefie” był na wsi brak możliwości znalezienia legalnej pracy oraz niewystarczające dochody. Najczęściej wykonywane rodzaje nierejestrowanej pracy na terenach wiejskich to prace ogrodniczo-rolne oraz usługi sąsiedzkie.

Dzieląc ludność wiejską na osoby w gospodarstwach domowych z użytkownikiem gospodarstwa rolnego i tzw. ludność bezrolną, można stwierdzić, że wskaźniki zatrudnienia są wyższe wśród tej pierwszej grupy i w 2004 r. wynosiły 59,8%, wo-

³ GUS liczy też wymienione wskaźniki, odnosząc liczbę aktywnych zawodowo lub zatrudnionych do liczby ludności w wieku 15 lat i więcej.

bec 34,4% w drugiej grupie⁴. Ludność bezrolna na wsi charakteryzuje się więc bardzo niskim wskaźnikiem zatrudnienia (wśród kobiet nawet 26,7%). W grupie tej znajdują się osoby związane wcześniej z rolnictwem uspołecznionym. Ludność bezrolna pracuje także poza obszarami wiejskimi. Wraz z rosnącym bezrobociem możliwości takiej pracy się kurczą.

Na terenach wiejskich rośnie też liczba osób, które łączą różne miejsca zatrudnienia. W III kwartale 2005 r. 11,2% ogółu pracujących na wsi była zatrudniona w więcej niż jednym miejscu pracy.

3. Nierównowaga na wiejskim rynku pracy

W III kwartale 2005 r. na terenach wiejskich bez pracy pozostawało 976 tys. osób, co stanowiło 32% ogółu bezrobotnych. W porównaniu do analogicznego okresu 2004 r. liczba bezrobotnych zmniejszyła się o 8,6%. Stopa bezrobocia w III kwartale 2005 r. wynosiła na terenach wiejskich 14,7%, natomiast w mieście 19,0% [*Bezrobocie rejestrowane...* 2005]. Należy jednak dodać, że proste porównywanie rozmiarów i cech bezrobocia na wsi i w mieście może być mylące, ponieważ sugeruje, że problem ten dotyczy w większym stopniu mieszkańców miast. Natomiast stopa bezrobocia wśród ludności bezrolnej w III kwartale 2005 r. wynosiła 25,0% i choć spadła w ciągu roku o 2,5 p.p., to jest nadal wyższa niż w mieście. W grupie ludności w gospodarstwach domowych z użytkownikiem gospodarstwa rolnego stopa bezrobocia wynosiła co prawda znacząco mniej (7,1%), lecz bezrobocie w tej grupie występuje często w formie utajonej. Szacuje się, że bezrobocie ukryte na wsi w 2004 r. wynosiło 0,8-1,2 mln osób⁵. Niepokojący jest fakt, że udział długotrwale bezrobotnych zwiększył się w 2005 r. na terenach wiejskich do 54% (w 2004 r. – 48,7%), podczas gdy w mieście był względnie stały i wynosił około 52%. Przeciętny czas poszukiwania pracy na wsi w 2004 r. wynosił 16 miesięcy. Najważniejszymi przyczynami zaprzestania pracy na wsi była likwidacja stanowiska lub zakładu pracy bądź zakończenie pracy na czas określony. W mieście główne przyczyny zaprzestania pracy były podobne.

Problem bezrobocia dotyczy głównie ludzi młodych. W roku 2004 stopa bezrobocia na wsi w grupie do 24 lat wynosiła około 34%, natomiast w grupie 35-44 lata około 13%. W populacji bezrobotnych 30% stanowiły osoby do 24 roku życia. Natężenie bezrobocia zależy też od poziomu wykształcenia i, choć najwyższa stopa bezrobocia na terenach wiejskich panuje w grupie osób z wykształceniem średnim ogólnokształcącym (w miastach z gimnazjalnym i podstawowym), rośnie stopa bezrobocia w grupie z wykształceniem wyższym (8,8%).

⁴ Wskaźniki te podano w odniesieniu do grupy osób w wieku 15 lat i więcej, ponieważ nie było możliwości wyodrębnienia dla badanych zbiorowości grup ludności w wieku produkcyjnym.

⁵ Dane Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej [www.mpips.gov.pl].

4. Czynniki określające położenie na rynku pracy

Sytuacja danej osoby na rynku pracy jest w dużej mierze uzależniona od jej wykształcenia, mobilności, aktywności, a także popytu na dany rodzaj pracy, czynników makroekonomicznych oraz stopnia rozwoju „szarej strefy”.

Znaczny wpływ na znalezienie i utrzymanie zatrudnienia ma czynnik wykształcenia. Ludność wiejska jest gorzej wykształcona niż miejska, choć poziom wykształcenia na wsi rośnie (tab. 2). W roku 2000 jedynie 4,6% ludności wiejskiej posiadało wykształcenie wyższe, natomiast aż 27% gimnazjalne i podstawowe.

Tabela 2. Poziom wykształcenia ludności aktywnej zawodowo na wsi i w mieście w 2004 roku

Wyszczególnienie	Wykształcenie (%)					
	wyższe	policealne	średnie zawodowe	średnie ogólnokształcące	zasadnicze zawodowe	gimnazjalne, podstawowe
Wieś	7,6	2,4	21,5	5,0	42,4	21,1
Miasto	24,5	4,5	26,7	10,1	27,4	6,8

Źródło: obliczenia własne na podstawie [Aktywność ekonomiczna... 2005].

Jak wykazały badania przeprowadzone w powiecie łomżyńskim [Golinowska 2003], mobilność ludności wiejskiej jest stosunkowo niska. Choć aż 53% bezrobotnych na wsi byłaby gotowa do zmiany miejsca zamieszkania, to duża część tych obietnic nie wydaje się realna, ponieważ jedynie 10% osób mieszkających na wsi znalazło pracę poza swoją najbliższą okolicą, a jedynie 20% dojeżdżało do pracy dłużej niż 30 minut.

Mieszkańcy wsi znacznie rzadziej się doszkalają (6% wobec 19% w mieście), natomiast znacznie częściej rejestrują się w urzędach pracy (76% wiejskiej ludności bezrolnej, wobec 38% ludności miast). Natomiast porównywalny odsetek obu grup próbuje rozpocząć własną działalność gospodarczą (6% na wsi i 5% w mieście).

5. Podsumowanie

Wraz ze zmianami struktury gospodarki zachodzą również przemiany na wiejskim rynku pracy. Obszary wiejskie ulegają wielofunkcyjnym przemianom, następuje też proces dezagraryzacji struktury zatrudnienia ludności wiejskiej. Udział aktywnych zawodowo oraz zatrudnionych na terenach wiejskich maleje, choć dzięki zatrudnieniu w gospodarstwach rolnych współczynniki aktywności ekonomicznej są wyższe niż w mieście. Ważnym problemem wiejskiego rynku pracy jest bezrobocie, niedoszacowane w oficjalnych statystykach z powodu pomijania bezrobocia ukrytego w rolnictwie. Stopa bezrobocia na terenach wiejskich z uwzględnieniem bezrobocia ukrytego wynosiła w 2004 r. ponad 28%.

Niski poziom wykształcenia ludności wiejskiej wpływa na rodzaje wykonywanych przez nią zawodów. W roku 2004 40% zatrudnionych na terenach wiejskich to rolnicy,

ogrodnicy i leśnicy, 16% to robotnicy i rzemieślnicy, natomiast 7,5% to pracownicy przy pracach prostych. Nieco optymizmu mogą wnieść informacje, że wraz ze wzrostem poziomu wykształcenia zmieniają się rodzaje zawodów wykonywanych przez ludność wiejską. Rośnie udział specjalistów, techników i średniego personelu, co może też wynikać z faktu przenoszenia się na wieś w pobliżu miast wysoko kwalifikowanych osób.

Dane dostarczane przez GUS nie pokazują w pełni zmian zachodzących na wiejskim rynku pracy. Grupa ludności formalnie zameldowana na terenach wiejskich mieszka bez meldunku w miastach i tam pracuje. Wraz z otwarciem rynku pracy w niektórych krajach UE zwiększyła się też skala migracji zarobkowych, w których bierze też udział ludność zameldowana na terenach wiejskich.

Literatura

Aktywność ekonomiczna ludności Polski w latach 1992-2004, GUS, Warszawa 2005.

Bezrobocie rejestrowane I-III kwartał 2005 r., GUS, Warszawa 2005.

Golinowska S. (red.), *Lokalny rynek pracy w Łomży i powiecie łomżyńskim – stan obecny i perspektywy rozwoju*, CASE, Warszawa 2003.

Praca nierejestrowana w Polsce w 2004 r., GUS, Warszawa 2005.

Rocznik Statystyczny Rolnictwa i Obszarów Wiejskich 2005, GUS, Warszawa 2005.

www.mpips.gov.pl.

RURAL POPULATION ON LABOUR MARKET

Summary

The paper consists of an analysis of changes in economic activity and certain socio-economic features of rural population over the period 2000-2004, as well as reasons of those changes. The study is based mainly on statistical data from the Labour Force Survey in Poland.

During the considered period, the percentage of economically active and employed persons in rural areas decreased. At the same time, the rise in proportion of economically inactive persons and the unemployed was observed. Activity and employment rates are noted to be higher in a group of farm population rather than among rural population without agricultural holdings.

Education level of rural population is low. Rural population often works in informal sector of the economy.